

הצהרות הון - כיצד מבצעים השוואת הון כאשר קיים פרק זמן ארוך ביניהן?

מאת: **מנחם כהן**, עו"ד (רו"ח) כלכלן ומוסמך למינהל עסקים

1. כללי

הצהרת הון היא אחד הכלים החשובים בהם נעזר פקיד השומה כדי לאמת את נכונות הדו"חות על הכנסותיו של הנישום. באמצעות השוואת ההון וגילוי הפרש הון לא מוסבר, שם פקיד השומה את הכנסותיו של הנישום. לפקיד שומה כלים נוספים לבדיקת הכנסותיו של הנישום, כגון: תדריכים ענפיים, עסקים דומים, ניתוח נתוני הדו"ח הכספי, ביקורות חוץ וכיוצא באלה.

אין כל הגבלה מפורשת בפקודת מס הכנסה לתקופת השנים שבין הצהרת הון קודמת לבין הצהרת ההון הנוכחית לשם עריכת השוואת הון.

אולם השוואת הון ככלי שומתי יהיה יעיל רק אם פער הזמן בין הצהרת הון לקודמתה יהיה סביר.

בדרך כלל, נדרשים נישומים עצמאים להגיש הצהרת הון כל 3-5 שנים. פער זה עומד במבחן הסבירות להשוואה בין הצהרות ההון. אולם אם פער הזמן הוא של 10 שנים¹ ומעלה בין הצהרת הון אחת לרעותה, השוואת ההון תאבד הרבה מייעילותה ועקב כך היא צריכה לקבל משקל נמוך כבסיס לעריכת שומה לפי מיטב השפיטה. זאת, בעיקר בהתחשב בכך שקיימים כלים נוספים לשום את הנישום.

2. קשיים כאשר קיים פרק זמן ארוך בין הצהרות ההון

יכולים להתעורר קשיים בהשוואת הון כאשר פער הזמן בין הצהרות הון הוא גדול (10 שנים ומעלה) וביניהם:

1. קושי לאתר נתונים.
2. קושי להסביר ולשחזר נתונים מחמת הזיכרון שנחלש בשל חלוף הזמן הרב.
3. קושי בהוכחת נתונים בשל ראיות שלא נשמרו, עדויות של אנשים שנפטרו וכו'.

¹ אגב, תקופה של 10 שנים היא תקופת ההתיישנות שבסעיף 225 לפקודה להגשת תביעה פלילית על עבירות חמורות לפי סעיף 220 לפקודה.

4. שיעור אינפלציה גבוה יכול לשחוק חלק מהנתונים.¹
 5. עלות השגת הנתונים ומשך הזמן להכנתם ולבדיקתם הוא מעבר לסביר. זוהי גזירה שקשה לציבור הנישומים לעמוד בה.

קיימים גורמים שונים המקשים על איתור הנתונים. תקופת ההתיישנות לשמירת מסמכים עסקיים חולפת לפי ההוראות לניהול ספרים כעבור 6-7 שנים לפי סעיף 25(ג) להוראות לניהול ספרים.²

מסמכים אחרים שהנישום אינו חייב לנהל לפי ההוראות לניהול פנקסים, אשר ניהולם בין מרצון ובין מכוח דין אחר, חייבים להישמר במשך 3 שנים לכל היותר מיום הגשת הדוח על ההכנסה לשנת המס שאליה הם מתייחסים.³

תקופת התיישנות השומה חולפת כעבור 4-5 שנים, בהתאם לסעיף 145 לפקודה, אשר על פיו רשאי פקיד השומה לבדוק את הדוח על ההכנסה בתוך 4 שנים מתום שנת המס שבה הוגש לו הדוח. סעיף 147 לפקודה מאריך את תקופת ההתיישנות בשנה במקרים מסויימים על פי החלטת המנהל.

כל האמור לעיל הוא לגבי שמירת מסמכים במישור העסקי. ברם, מסמכים במישור האישי, אשר מעורבים בהשוואה בין 2 הצהרות ההון, אין הנישום חייב לשמור. אמנם כשמדובר בנישום עצמאי קיימת "חובה לא כתובה" לשמור מסמכים ובעיקר הסברים להפרשי הון משום שנטל הראייה עליו לפי סעיף 155 לפקודה. בתי המשפט עמדו על כך כשדנו בחובת הראייה המוטלת על הנישום בקשר להשוואת הון.

עינינו הרואות, שכשמדובר בפער בן 10 שנים, תקופת ההתיישנות חלפה זה מכבר. ברם, חלוף זמן רב בין הצהרת הון אחת לרעותה שוחק את תקופת ההתיישנות. זאת, משום שההלכה בדבר ייחוס הפרשי הון קובעת שיש לייחס הפרשי הון ל"שנים הפתוחות" ולא ל"שנים הסגורות". אותו חלק מהפרשי ההון שהיה מיוחס לשנים הסגורות לא היה מחוייב במס ואילו העברת הפרשי הון מהשנים הסגורות לשנים הפתוחות משמעותה ביטול תקופת ההתיישנות! על בית המשפט לקחת עובדה זו בחשבון כאשר הוא דן בייחוס הפרשי הון לשנים הפתוחות, בכל הנוגע לנישום שהגיש את הצהרת ההון הנוכחית במועד ולא עיכב את הגשתה כדי "להרוויח" שנות התיישנות.

היכן יבואו לידי ביטוי הקשיים הנובעים מפער הזמן הגדול בין הצהרות ההון? הקשיים מתמקדים בעיקר בנושא "שימושים" ו"הסברים" ופחות בנושא פריטים של הצהרות הון, דהיינו נכסים והתחייבויות.

¹ בתנאי אינפלציה גבוהים אין בהכנסות שנוצרו לפני 10 שנים כדי להסביר הוצאות שהוצאו לפני שנה. בהוראת ביצוע 65/85 מיום 8.1.86 בנושא "הטיפול בהצהרות הון", האתר המשפטי **מסמכים**, צויין הכרוסום ביעילות הצהרת ההון בשל השפעת האינפלציה. נאמר שם ש"דבר זה נובע מהעובדה שהונו של הנישום מושווה בערכים נומינליים בין שתי נקודות זמן. כך שבתקופה של אינפלציה גבוהה הכנסות של סוף התקופה עלולות לכסות על העלמות הכנסות ולשמש כהסבר להון שנוצר בתחילת התקופה. בעייה זו הריפה במיוחד כאשר פרק הזמן בין הצהרת הון אחת לשניה הוא בן מספר שנים. הגדלת תדירות הדרישה של הצהרת ההון והשוואת הון עפ"י חתכים... מקטינה משמעותית את ממדי הבעיה. מצד שני, דרישה תכופה מאוד מהוזה עומס משמעותי על הנישומים."

² סעיף 25(ג) להוראות לניהול ספרים קובע: "(ג) מערכת החשבונות תישמר במשך שבע שנים מתום שנת המס שאליה היא מתייחסת או במשך שש שנים מיום הגשת הדו"ח על ההכנסה לאותה שנת המס, הכל לפי המאוחר."

³ סעיף 25(ד) להוראות לניהול פנקסים קובע: "(ד) מסמכים סטטיסטיים, הזמנות, רישומים פנימיים בין מחלקתיים, מקור תיעוד אשר נסרק למחשב לצורך משלוחו כמסמך ממוחשב, כאמור בסעיף 18(א), חוזים ופרוטוקולים, במידה שנוהג הנישום/העוסק לערכם או לקבלם, וכן תיעוד ופנקסים שהנישום/העוסק אינו חייב לנהל על פי הוראות אלה ואשר ניהולם בין מרצון ובין מכה דין אחר יישמרו במשך שלוש שנים לפחות מיום הגשת הדו"ח על ההכנסה לשנת המס שאליה הם מתייחסים."

כך למשל, במסמכים פרטיים של הוצאות רפואיות הכוללות טיפול שניים, בהוצאות על חברות במועדונים, כך בהוצאות חינוך ותרבות, בהוצאות על אירועים משפחתיים ונופש, הוצאות נסיעה לחו"ל¹, מתנות ותרומות, בהוצאות בשל נזקי רכוש, גניבות, אבידות, שריפות וכו', הוצאות משפטיות במישור הפרטי. כך גם בקשר לרווחים ממכירת מיטלטלין, ממכירת דברי ערך, קבלת מתנות, פיצויים וכו'.

בקביעת תקופות ההתיישנות הנ"ל גילה המחוקק את דעתו שאין טעם לטפל בהכנסות מעבר לתקופות ההתיישנות הנ"ל, אם במסגרת דוח על ההכנסה ואם במסגרת דוח השוואת הון. היא אינה רצויה ואינה הולמת, פרט אולי למקרים חריגים. למשל, כאשר התגלה קצה חוט להגשת כתב אישום נגד נישום פלוני בעבירה שביצע לפני 9 שנים וטרם חלפה תקופת ההתיישנות לגביה².

כפי שחלה התיישנות לגבי הוצאת שומה לפי מיטב השפיטה כעבור 4 שנים מתום שנת המס בה הוגש הדוח על ההכנסה, דין דומה היה צריך לחול על הגשת הצהרת הון בשינויים המחוייבים. הדבר היה מתמרץ את פקיד השומה לטפל בהצהרת הון בזמן אמת ולא "להירדם בשמירה" ולגרום להשוואת ההון לאבד את יעילותה. אמנם דברים אלו הם בבחינת הדין הרצוי. אולם אם רשות המסים ובתי המשפט ייצמדו לחוק היבש ולא ישקלו צעדיהם כאשר יש פער זמן גדול בין הצהרות ההון, הכלי החשוב של השוואת ההון יאבד מיעילותו.

שימוש בהצהרות הון כאשר קיים פער זמן כה גדול של 10 שנים גורם לקשיים הנוצרים בייחוס הפרשי ההון לשנים סגורות.

כאשר פער הזמן בין 2 הצהרות הון הוא גדול ועולה על תקופת ההתיישנות, חלק מהשומות המתייחסות לשנים שלפני מועד ההתיישנות הן "סגורות" מחמת ההתיישנות. ייחוס הכנסות כתוצאה מהפרשי הון לשנים שהתיישנה השומה לגביהן יביא לכך שההפרשים שנוצרו בשנים אלו לא יישומו. משכך, פקיד השומה ייחס את ההפרשים ששייכים ליישנים הסגורות ליישנים הפתוחות. כתוצאה מכך ייפגע הנישום שהסתמך על תקופת ההתיישנות ובהתאם לכך כלכל את צעדיו.

אין גם הגבלה מפורשת בפקודת מס הכנסה למועד לגבי על פקיד השומה לדרוש הצהרת הון והוא יכול לדרוש הצהרת הון למועד שלפני 3 שנים, למשל ולא דווקא לסוף שנת המס הקודמת 31.12, שלפני מספר חודשים. זאת, יעשה בהיעדר הצהרת הון קודמת כאשר הוא מבקש לבדוק את הכנסות הנישום שלוש השנים האחרונות.

3. כיצד ניתן להתגבר על הקשיים כאשר יש פער זמן גדול בין הצהרות ההון?

ניתן לנקוט צעדי מנע כדי להתגבר על הקשיים הנוצרים כאשר יש פער זמן גדול בין הצהרת הון אחת לרעותה.

¹ בנסיעות לחו"ל משרד הפנים שומר תיעוד על כניסות לישראל ויציאות ממנה רק במשך שבע שנים.

² תקופת ההתיישנות לגבי תביעה פלילית נקבעה בסעיף 225 לפקודה, אשר קובע:

"225. התיישנות

לא תוגש תביעה פלילית לפי פקודה זו כעבור שש שנים משנת המס שבה נעברה העבירה, ובמקרה של עבירה על הוראות סעיף 220 – כעבור עשר שנים משנת המס שבה נעברה העבירה."

הנישום ידאג לדווח על כל ההכנסות הפטורות באופן מלא גם אם אין זה משפיע על החבות במס, הגם שמבחינת דרישות הפקודה הוא חייב לדווח על כל הכנסה ולא רק על הכנסה חייבת. כמו כן עליו לשמור מסמכים הנוגעים לתקבולים מחברת ביטוח, מתנות שנתקבלו ועוד.

עליו לשמור על מסמכים הנוגעים ל"שימושים" כגון, הוצאות נסיעה לחו"ל הן בנוגע לתיעוד והן בנוגע לרישומים, שכן במועד מאוחר יותר יהיה לו קשה להיזכר בפרטים ולערך חישוב נכון. כך גם לגבי כל סעיפי רמת החיים שמופיעים בטופס 1282.

ניתן לחשוב על מספר אפשרויות כדי להתגבר על הקשיים שעולים כאשר קיים פער גדול בין הצהרות ההון של מעל 10 שנים. דא עקא, שיכולה להינקט גישה שונה בנושא בין הנישום לבין פקיד השומה.

כדי להגיע לתוצאה מושכלת יכול הנישום ליצור קשר עם מפקח המס שמטפל בתיקו ולתאם איתו גישה אחת מתוך הגישות שלהלן לבדיקת הצהרת ההון האחרונה כאשר ההצהרה הקודמת נמסרה למועד קודם בעשר שנים.

- א. לראות בהצהרת ההון כהצהרת הון ראשונה ואז להימנע מהשוואה ולהמתין להצהרת ההון הבאה¹.
- ב. לראות בהצהרת ההון כהצהרת הון ראשונה וליזום דרישה להצהרת הון שתוגש למועד שקדם לשלוש-חמש שנים. בכך הופכת הצהרת ההון הראשונה להיות הצהרת הון שניה ומאפשרת לקיים השוואת הון².
- ג. לערוך השוואת הון כללית שאינה נכנסת לפרטים ולתת לה משקל נמוך מתאים. הדבר עשוי לסייע רק כדרך שומה חלופית.
- ד. לערוך השוואת הון לכל התקופה אולם להפחית מנטל הראיה של הנישום.
- ה. לערוך השוואת הון לכל התקופה אולם את הפרשי ההון לייחס לכל תקופת השוואת ההון לרבות תקופת ההתיישנות, בשל מחדלו של פקיד השומה, אשר "נרדם בשמירה" וכשל בכך שלא דרש הצהרות הון מידי תקופה קצרה יותר.

הקשיים הני"ל בהשוואת הצהרות הון שהוגשו בפערי זמן גדולים יכולים לעודד פתרונות למנוע מראש קשיים אלו ובתוכם:

1. כפי שדוח על ההכנסה יש להגיש כל שנה למטרת חישוב ההכנסה החייבת וחבות המס ותשלומו, תהיה חובת הגשת הצהרת הון אחת לחמש שנים כדי לאמת הכנסות אלו, או:
2. תינתן אפשרות לכל נישום להגיש אחת לחמש שנים הצהרת הון באופן וולונטרי.

¹ למעשה פער זמן זה בין הצהרות ההון נוצר בשל מחדלו של פקיד השומה אשר לא דרש להגיש הצהרת הון בכל פרק זמן סביר של 3-4 שנים. חיזוק לווייתור על השוואת ההון במקרה של פערי זמן גדולים ניתן לשאוב מסעיף 147(א)(3) לפקודה, אשר מדבר על מצב בו כאשר פקיד השומה "נרדם בשמירה" מנוע המנהל מלהאריך את תקופת ההתיישנות בשנה נוספת בשונה ממצב בו נערכה שומה בתוך התקופה החוקית לעריכת השומה והמנהל מתערב בשומה ומתקנה בתוך שנה מתום התקופה החוקית הרגילה שנתונה לפקיד השומה.

² בהוראת ביצוע 65/85 מיום 8.1.86 בנושא "הטיפול בהצהרות הון", האתר המשפטי **מסטקס**, בסעיף 1.4 דובר על שינוי מועד הדרישה של הצהרת ההון בהתאם לנסיבות. נאמר שלעתים יש להרוג מהנהג לדרוש הצהרת הון לסוף שנת המס, מועד המתאים לדוח על ההכנסה. ניתן לדרוש הגשת הצהרת הון למועד ביצוע עסקה משמעותית, פתיחת עסק חדש וסגירת העסק. במקרים אלו יש לשקול קשיים בבדיקה, האימות והביקורת הצולבת. אולם אימוץ חריגה זו תומך גם בדרישה להגשת הצהרת הון למועד שקדם במספר שנים להצהרת ההון הראשונה כדי להפוך אותה להצהרת הון שניה. הדבר מתאים במקרה של פער זמן גדול בין הצהרת הון אחת לרעותה.

4. מתי פער זמן בין שתי הצהרות הון לא יעורר קושי?

כאשר בין שתי הצהרות ההון חלף זמן רב של 10 שנים ומעלה ייתכן שייווצרו תנאים שבהם לא יהיה קושי בפער הזמן הרב שבין הצהרת אחת לרעותה.

מהם התנאים לכך?

1. אפשר שלא שררה אינפלציה גבוהה בין שתי הצהרות ההון.
2. הנכסים וההתחייבויות לא השתנו כמעט.
3. הוצאות המחייבה הן קבועות ולא היה שינוי ברמת החיים.
4. לא היו הסברים ושימושים מגוונים. היו רק כמה נסיעות בודדות לחו"ל בשנים האחרונות לגביהן יש נתונים על כניסות לישראל ויציאות ממנה.

נראה, שמצב זה הוא נדיר ושונה מהמקרה הטיפוסי בו יש תנועות כספיות רבות, שלא תמיד נשמר התייעוד לגביהן, במיוחד אם הן במישור הפרטי.

לעתים, ביוזמת הנישום או בהסכמתו ניתן לפתוח שנים סגורות שלפני הצהרת ההון הקודמת כדי לייחס אליהן הפרשים כאשר בשנים אלו ההכנסות זעומות ובכך מהווה הדבר פריסה מיטיבה לנישום.

5. מקרים של פער זמן גדול בין שתי הצהרות הון בפסיקה

בפסק דין **דוד פלדמן**¹ היה פער זמן של 9 שנים (בין 31.12.03 ל-31.12.12) ובי"כ המערער לא העלה טענות בנוגע לפער זמן זה ואפשר שבשל כך בית המשפט לא נדרש לכך.

בפסק הדין **סלוקי כהן ואח'**² היה פער זמן עצום שהשתרע על פני 17 שנים בין 31.12.92 לבין 31.12.09 כאשר התקופה התחלקה בין השנים הפתוחות 2006-2009 לבין השנים הסגורות שקדמו לשנים שלפני 31.12.04. בשל פער הזמן הגדול בין הצהרות ההון אמנם התעוררו קשיים בשאלת ייחוס הפרשי ההון לשנים הפתוחות ו/או לשנים הפתוחות והסגורות כאחד.

המערערים אמנם יזמו והגישו הצהרות הון ליום 31.12.04 בחודש פברואר 2012 בעיצומם של הליכי השומה וההשגה כצעד טקטי לצורך ייחוס הפרשי ההון לתקופה שהתיישנה, אולם הדבר לא צלח בעדם.

גם בפסק דין **איתן חנני**³ היה פער זמן גדול בין הצהרת הון אחת לרעותה שנמשך לתקופה של 9 שנים (31.3.83-31.3.92), אשר יצר חילוקי דיעות בנוגע לייחוס הפרשי ההון בין השנים הסגורות והפתוחות. נחמה פורתא היתה בייחוס הפרשי הון בשיעור חלקי של 40% לשנים הפתוחות ולא בשיעור מלא של כל הפרשי ההון כפי שבדרך כלל נהוג.

גם בפסק דין **יצחק דגן**⁴ היה פער זמן גדול של 8 שנים בין הצהרת הון אחת לרעותה (31.12.01-31.12.09) ולא הועלתה טענה מצד המערער על פער הזמן הגדול.

¹ ע"מ 15-10-39439 דוד פלדמן נ' פ"ש אשקלון (14.5.17), האתר המשפטי מסטקס.

² ע"מ 13-03-46393 סלוקי כהן ואח' נ' פ"ש אשקלון (8.10.15), האתר המשפטי מסטקס.

³ ע"א 552/02 איתן חנני נ' פ"ש חיפה (18.4.05), האתר המשפטי מסטקס.

⁴ ע"מ 12-02-43471 יצחק דגן נ' פ"ש כפ"ס (28.8.15), האתר המשפטי מסטקס.

שאלת קיומן של "נסיבות מיוחדות" המצדיקות ייחוס הפרש הון בלתי מוסבר לשנים הסגורות עלתה שוב בפסק דין **מגנזי שלום**¹. באותו עניין, לנישום נבע הפרש הון בלתי מוסבר מהשוואת שתי הצהרות הון התוחמות תקופת זמן ארוכה, משנת 1983 ועד 1997. אמנם בית המשפט לא הכיר בייחוס הפרש ההון גם לשנים הסגורות וגילה נאמנות לגישה לפיה יש לייחס את הפרשי ההון לשנים הפתוחות ולא לשנים הפתוחות. יחד עם זאת, הוא הכיר בקיומן של נסיבות מיוחדות המצדיקות התייחסות מקלה עם הנישום, וזאת על ידי הוספת סכום מסויים להסברים. וכלשונו של בית המשפט:

"בדומה לעניין חנני, אף בענייננו קיים קושי להגיע אל חקר האמת. אולם, לא בכל מקום בו התקופה הנדונה היא ארוכה, יש לפרוס את הפרש ההון הבלתי מוסבר על פני כל התקופה. זאת, לאור ההלכה כי אין החוטא, שהעלים הכנסה, יצא נשכר. עם זאת, לאור מכלול נסיבות המקרה, נראה, כי ראוי להמשיך בדרך בה הלך המשיב, שקיבל הסבר לגידול בגובה 200,000 ש"ח ולהוסיף לסכום זה סך של 440,000 ש"ח".

אין לומר, כי בית המשפט בפסק הדין דן תומך בגישה שלפיה יש לייחס הפרש ההון באופן שווה לכל תקופת השוואה ההון. אולם, הוא אכן מכיר בנסיבות המיוחדות שנבעו מאורך התקופה, אשר מקשים על הנישום להגיע אל חקר האמת. על כן, בית המשפט הקל עם הנישום בכך שהוא הפחית את הפרש ההון הבלתי מוסבר, ולא על ידי ייחוס חלק ממנו לשנים הסגורות. יש לציין כי זהו פתרון ספציפי, אשר ניתן לפניו משורת הדין. כלומר, בהינתן מסכת עובדתית דומה שאין זה ודאי שפקיד השומה יסכים להוסיף סכום מסויים להסברים בשל אורך התקופה.

¹ עמ"ה 1083/01 מגנזי שלום ואח' נ' פקיד שומה ת"א-יפו (14.12.08). האתר המשפטי מסמקס.